

ОСНОВНІ АСПЕКТИ ВИВЧЕННЯ ПРОБЛЕМИ ТВОРЧОЇ РЕАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ В ПСИХОЛОГІЇ

Анотація

В статті проаналізовані теорії, які розглядають проблеми творчої діяльності, розвитку творчої особистості, її життєтворчості.

Ключові слова: творчість, творча діяльність, творча особистість, життєтворчість.

Аннотация

В статье проанализированы теории, предметом исследования которых является проблемы творческой деятельности, развитие творческой личности, ее жизнестворчества.

Ключевые слова: творчество, творческая деятельность, творческая личность, жизнестворчество.

Постановка проблеми. Творчість – це основа як суспільного прогресу, так і особистісного та професійного розвитку людини, її самовдосконалення. В процесі розвитку особистість ускладнюється і набуває своєї унікальності та неповторності. Життя розкривається як система творчості, постійної напруги та подолання, постійного комбінування і створення нових форм поведінки. Специфічним видом людської активності, спрямованої на перетворення, вдосконалення дійсності та самого себе виступає діяльність, яка включає в себе елементи творчості.

Метою статті є аналіз та систематизація тематичних проблем творчої діяльності, розвитку творчої особистості, її життєтворчості, оскільки від вивчення цієї теми залежить розуміння механізмів розвитку людини і суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблему розуміння творчості, творчої діяльності розробляли такі відомі фахівці з психології творчості, як А.Брушлінський, В.Клименко, О.Лук, В.Моляко, Я.Пономарьов, не кажучи вже про класичні праці Л.Виготського, О.Леонтьєва, Б.Ананьєва, Г.Костюка, С.Рубінштейна, Б.Теплова та цілої низки інших вітчизняних авторів. Ідея творчості, яка визначається як досягнення людиною чогось значимого та нового, такого, що змінює світ, також є провідною в концепціях закордонних психологів Ф.Баррона, Х.Грубера, С.Дэвиса, Р.Стернберга, Т.Тардифа, Дж.Тилфорда, П.Торранса, К.Тейлора, Д.Фелдмана, Б.Хеннеси, котрі визнають єдність креативного процесу, продукту, особистості та середовища.

Виклад основного матеріалу. Творчість розглядається або як процес створення чогось нового, як процес непрограмований, непередбачуваний, раптовий. При цьому не приймається до уваги цінність результату творчого акта та його новизна для великої групи людей, для суспільства або людства. Головне, щоб результат був новим і вагомим для самого творця. Самостійне, оригінальне рішення школярем задачі буде творчим актом, а самого його слід оцінювати як творчу особистість.

Згідно іншої точки зору, не будь-яку людину слід вважати творчою особистістю. Така позиція пов'язана з іншим розумінням природи творчості. Тут окрім незапрограмованого процесу створення нового, приймається до уваги цінність нового результату. Він повинен бути загально значимим, хоча масштаб його може бути різним. Важливою рисою творця є стійка потреба в творчості. Творча особистість не може жити без творчості, оскільки в ній вбачає основний сенс свого життя [3].

Так К.Роджерс, А.Маслоу, Р.Мей в творчості вбачали, перш за все, процес створення, відкриття нового, розглядали творчість як глибинну потребу людини в самореалізації. Тобто мотиви творчості породжуються потребою у самовираженні, становленні себе як особистості.

Так, Р.Мей [5], не погоджуючись з теоретичними поглядами З.Фрейда на творчість як сублімацію сексуальних спонукань, підтримував підхід К.Юнга, який у статті «Психологія та поетична творчість» початком будь-якої творчості називає переживання і дає своєрідне тлумачення несвідомих мотивів поетичної творчості. Він вважав несвідоме явищем історичним, вродженим надбанням людини, отриманим від попередніх поколінь у вигляді «архетипів думки», закарбованих у структурах мозку. Творчий процес полягає у несвідомому оживленні архетипу, він є непідвладним волі людини. Творчі імпульси керують людиною, незважаючи на міркування особистісного благополуччя.

Творчий процес з точки зору Р.Мея виступає як «надраціональний», такий, що об'єднує інтелектуальні, вольові та емоційні функції. Природу творчості він розумів як екзистенційну зустріч художника або вченого зі світом, причому світ являє собою сукупність сутнісних взаємозв'язків, в яких проживає творча людина. В цій зустрічі зникає дихотомія суб'єкту та об'єкту, зазначає Р.Мей. Творча позиція людини є, на думку вченого, вищою формою мужності, мужністю творчості, яка спрямована на створення нових форм, символів, принципів та є пошуком власного, неповторного рішення. Творчість – це мужність повстання проти авторитетів, мужність мати власну думку, погляд, образ, які принципово відрізняються від традиційних у суспільстві [5].

Цікавою для розуміння природи творчості є теорія А.Маслоу [2]. Він розділяє творчість на первинну, вторинну та інтегровану. Первинну творчість порівнює з грою щасливих захищених дітей, вважаючи, що вона проявляється в спонтанності, в так званій, «другій наївності» дорослих, що поєднує свіжість світосприйняття з витонченістю розуму. Вторинну творчість дослідник пов'язував з вторинними процесами, оскільки вона потребує обдумування, зваженого підходу і більше належить до продуктів цивілізації. Водночас, інтегрована творчість поєднує в собі первинну та вторинну та породжує справжні великі творіння. Розуміння творчості в концепції А. Маслоу значно розширює рамки стереотипного уявлення про творчість, як лише вид діяльності, що має бути представлений творчою професією.

Співзвучні думки знаходимо в концепції К.Роджерса [9], який вважав, що творчість є важливою потребою людини реалізувати себе. Під творчим

процесом він розуміє створення за допомогою діяльності нового продукту, що виростає з одного боку, із унікальності індивіда, а з другого – зумовленого матеріалом, подіями, людьми, обставинами життя. К.Роджерс переконаний, що творчість є й соціальною потребою. Він переконаний, що творчі особистості прагнуть до конструктивного життя, адаптуючись до своєї культури та, в той же час, задовольняючи власні найбільш глибокі потреби. Вони дуже гнучко пристосовуються до умов оточуючого середовища, яке безперервно змінюється, але не є конформістами, є членами суспільства та його продуктами, але не є його полоненими.

Ф.Перлз розглядає поняття творчості як ефективний спосіб взаємодії з навколишнім середовищем, в той час коли в оточенні організму відбувається щось нове, незвичне [2]. Творча діяльність не лише виявляється у емоційному ставленні людини до навколишнього середовища, але й у активному перетворенні самої себе. Цей підхід доцільно розглядати в контексті життєвого простору особистості, який є сукупністю ставлень особистості до зовнішнього світу, смислових відносин, фактів, подій.

Е.Фромм [2] запропонував визначення поняття творчості, в якому вказує, що творчість – це здібність дивуватися і пізнавати, уміння знаходити рішення в нестандартних ситуаціях, це спрямованість на відкриття нового і здатність до глибокого усвідомлення свого досвіду. На основі наведеного формулювання можна стверджувати, що критерієм творчості є не результат, а характеристики і процеси, які активізують творчу продуктивність.

Відповідно до концепції Р.Стернберга [6] творча діяльність – це перетворення зовнішнього середовища. Вчений разом із однодумцями виокремлює головні «ресурси», які визначають творчу поведінку. До них належать інтелектуальні здібності, знання, стиль мислення, психологічні особливості та мотивація. Р. Стернберг визнає несвідоме в якості джерела творчої ідеї, не виключаючи при цьому цілеспрямованого пошуку, але вважає за необхідне давати творцю право на помилку, розвиваючи у ньому схильність до ризику. Тому що, на думку вченого, людина без права на помилку ніколи б не змогла стати творчою (геніальною) особистістю.

Вітчизняні науковці під творчістю розуміють процес створення, відкриття чогось нового, раніше для даного конкретного суб'єкта невідомого. Творча діяльність особистості завжди пов'язана з постановкою та вирішенням нових задач або зі знаходженням нових способів вирішення задач, що розв'язувались раніше. Виходячи з цього міркування, можна твердити, що творчість у тій чи іншій формі доступна кожній людині (В.Моляко, Я.Пономарьов, В.Клименко та ін.) [1;7;8].

Я.Пономарьов розглядає [7] творчий акт як такий, що є включеним в інтелектуальну діяльність, і розробляє теорію творчості в руслі рефлексивної психології мислення. Він виокремлює у творчій діяльності два аспекти: в рамках емпіричного типу знання (включаючи й споглядально-пояснювальний тип) та за межами цього типу (аспекти діяльнісно-перетворюючого типу знання).

Сутність творчості для Я.Пономарьова зводиться до інтелектуальної активності та сенситивності, до «побічних продуктів» діяльності. Такими продуктами є дещо нове та незвичне. Він зауважує, що творчість – це механізм продуктивного розвитку, а новизна не є вирішальним критерієм творчості. Дослідник тлумачить творчу діяльність як взаємодію, що веде до розвитку. Творчість правомірно розглядати як необхідну умову розвитку матерії, появи її нових форм, разом з виникненням яких змінюються і самі форми творчості. Універсальний критерій творчості – критерій розвитку.

Згідно з баченням В.Клименко [6], творча діяльність притаманна кожній людині, адже творчість людини – це її психічна активність, усвідомлення системи Я і не-Я, розв'язання суперечностей між ними, якими вона робить щось несподіване, незвичайне. Механізм творчості починає працювати, тоді людина усвідомлює себе, свою здатність до самостійної дії, зазначає дослідник. Тоді вона передчуває в собі сили і вибирає вершину-мету, вона стає несхожою на інших, тільки творчість привносить у її життя сенс..». Механізм творчості виявляється, на думку автора, тільки в дії і кожен носить у собі механізм творчості.

В.Моляко, розкриваючи сутність творчості, наголошує, що під творчістю розуміють процес створення, відкриття чогось нового, раніш для цього конкретного суб'єкта невідомого. Тому зрозуміло, що творчість у тій чи іншій формі не є талантом вибраних, вона доступна кожному хто засвоює нові знання, розв'язує нову, незнайому задачу, виконує нове технічне завдання. Всі вони займаються творчістю, розв'язують творчі завдання[8].

Приблизно такої ж думки додержується і Р.Павлюк, який розуміє творчість як процес створення чогось нового, причому процес не запрограмований, непередбачуваний і раптовий. При цьому до уваги не береться цінність результату творчого акту і його новизна для великої групи людей, для суспільства, або людства. Головне, щоб результат був новим і значущим для творця[4].

Л.Виготський зазначав [3], що творчість – це необхідна умова існування, і все, що виходить за межі рутини, завдячує своїй появі творчій діяльності людини. Творчою, зазначав дослідник, ми називаємо таку діяльність, яка створює щось нове, однаково, чи буде це створено творчою діяльністю, будь-якою річчю зовнішнього світу, чи побудовою розуму або почуття, яке живе та тільки виявляється. У Л.Виготського життя – це безперервна творчість, де кожне почуття, думка, праця – предмети творчості. Тому що творчість – вид людської діяльності, що характеризується певними ознаками, а саме: наявністю протиріч, проблемної ситуації, або творчої задачі; соціальною та особистісною значимістю, прогресивністю творчості; наявністю об'єктивних передумов, умов для творчості (знань, умінь, мотивації, творчих здібностей); новизною та оригінальністю процесу або результату діяльності.

М.Ярошевський стверджує [4], що творчість означає створення нового, під яким можна розуміти як перетворення у свідомості та поведінці суб'єкта,

так і продукти, що він виробляє, але відчужує від себе. Мотивами творчості є результат взаємодії особи з соціальним оточенням і культурними традиціями. Сам термін «творчість» вказує і на діяльність особистості, і на створені нею цінності, які з фактів її персональної долі стають фактами культури, зазначає автор.

Таким чином, у психологічному аспекті під творчістю треба розуміти процес створення, відкриття чогось нового, раніше для даного конкретного суб'єкта невідомого. Виходячи з цього міркування, можна твердити, що творчість у тій чи іншій формі доступна кожній людині.

З іншого боку, в традиціях вітчизняної психології проблему творчої реалізації особистості вивчають з точки зору її життєвого шляху, життєвої перспективи (Б.Ананьєв, Л.Анциферова, К.Абульханова-Славська, С.Рубінштейн, Т.Титаренко) [1;3;4;6].

Умовно виділяють дві протилежні життєві позиції особистості: ставлення до життя як вже до поставленої (суспільством, традиціями) задачі та ставлення до життя як до творчої задачі, тоді життєвий шлях може стати для людини творчим актом її самореалізації. Тобто, людське життя може здійснюватися або як стихійний процес, або як усвідомлено і творчо спрямований шлях життя.

С.Рубінштейн зазначав, що перший спосіб існування – це життя в умовах і відносинах, що склалися. Тут нема стану рефлексії, роздуму над життям, його сенсом і закономірністю подій. Індивід зливається з процесом свого існування, пливе за течією, механічно підпорядковує свою діяльність зовнішнім вимогам та обставинам. Другий спосіб життєздійснення передбачає розвинуту здатність особистості до рефлексії, до роздумів над своїм життям, його побудовою на основі власного світогляду, творчого його конструювання і здійснення. Життєтворчість – особлива й вища форма прояву творчої природи людини. Це духовно-практична діяльність особистості, спрямована на творче проектування та здійснення її життєвого проекту. Дослідник розглядає творчу діяльність як трудову діяльність особистості. Причому, трудова діяльність завжди враховує умови, які змінюються, вимагає від людини виявляти певну ініціативу та, стикаючись з тими чи іншими обставинами, вирішувати нові завдання. Саме тому будь-яка трудова діяльність включає в себе інтелектуальні, мисленнєві процеси різних рівнів складності. Певною мірою в кожній трудовій діяльності є момент творчості. Але суто творчою, на думку психолога, є діяльність, що створює щось нове, оригінальне, яке при цьому має значення не лише для розвитку самого творця, але й для науки, мистецтва тощо. С.Рубінштейн, не погоджуючись з різноманітними теоріями творчості (зокрема, Ф.Шеллінг, Н.Гартман, А.Бергсон, Е.Леруа), в яких творча діяльність зображалась як інтуїція, певне осяяння, дар, який надається вибраним, незалежно від зусиль їх волі, наполягає на думці, що творча діяльність – завжди діяльність трудова. Вона спрямована на створення певного об'єктивного продукту, а тому особистість повинна підкорювати власні пориви та сили зовнішній меті, продукту праці. Творча діяльність створює дещо об'єктивно важливе і, разом з

тим, нове, оригінальне, тобто таке, що має відбиток самої особистості. Багатогранну сутність людини, її душевні сили, замисли, почуття відображають найбільш досконалі форми творчої праці. Тому С.Рубінштейн визначав будь-яку індивідуальну діяльність як самостійну і творчу діяльність суб'єкта, говорив про самостійно-творчу або індивідуально-творчу особистість[3;5].

Саме завдяки переосмисленню людина стає зрілою особистістю, адже особистість завжди переживає себе як проект, усвідомлює свою перспективність (К.Альбуханова). Життєвий і творчий шляхи синтезуються, поєднуються в цьому творенні, самопобудові людиною самої себе. Сміслом життєвого та творчого шляху людини є самопізнання та самотворення[5].

Питання життєтворчості розроблялись у багатьох концепціях: життєвих прагнень (Ш.Бюлер); тематичної структуралізації життя (К.Левін); теорії особистості як суб'єкта життя (С.Рубінштейн); теми буття (Х.Томе, У.Лер); концепції саморозвитку особистості (Г.Костюк); життєвої програми особистості (Л.Сохань, І.Мартинюк, Н.Соболева); стратегії життя (К.Альбуханова) та ін. [2;4;6]

Творчо проектуючи життя, людина оволодіває мистецтвом жити, що полягає в особливому вмінні і високій майстерності у творчій побудові особистістю свого життя, що базується на глибокому його знанні, розвиненій самосвідомості й володінні системою засобів, методів, технологій програмування, конструювання і здійснення життя як індивідуально-особистісного життєвого проекту. Воно не має нічого спільного з пристосуванням до життя. Його сутність полягає у самовдосконаленні особистості, піднесенні її життєвих спрямувань, оволодінні моральними чеснотами. Виділення життєвих задач та пошук їх розв'язання відбувається, на основі аналізу особистістю обставин свого життя, власних можливостей, співвіднесення між собою різних варіантів розгортання подій та свого впливу на них із наступним вибором одного з варіантів програмованої поведінки. Особистісний вибір є сутністю самовизначення особистості і водночас атрибутом людського буття та слугує відправним моментом для логіки розгортання подальших подій життя людини. У цьому процесі важливу роль відіграють самопізнання, самооставлення та самооцінка [1].

Життєтворчість передбачає вплив особистості на події свого життя, упорядкування подійної картини життя (термін запровадив О.Кронік). Будь-які зміни в житті – це події, що охоплюють усі сфери життя: природу, суспільство, роботу, сім'ю, внутрішній світ особистості, здоров'я, дозвілля. Людина впливає не лише на теперішні події, але й аналізує минулі та програмує майбутні. Ставлення особистості до життя, її самопочуття і задоволення життям залежить від того внутрішнього образу, що називають подійною картиною життя, а саме: яка подійна картина власного життя розгортається у свідомості особистості, як вона бачить цю картину, розуміє її, які акценти вирізняє у ній, що вважає головним, що другорядним [4].

Життєтворчість – це не тільки програмування зовнішніх обставин життя,

але й перебудова себе, творчість себе, яка полягає у самовдосконаленні. Вплив на себе з метою самовдосконалення – самовиховання, що відбувається на основі самопізнання, самооцінки, самоконтролю.

Творча людина розглядається нами як така, що має вищий ступінь розвитку, підготовленості до конкретних видів діяльності, до життя в цілому, до зміни стилів поведінки, до пошуку виходів з кризових станів, до найбільш конструктивної, раціональної поведінки в так званих межових станах.

Парадигма стратегіальної організації творчих процесів [3], процесів творчої діяльності передбачає такі цілеспрямовані дії, що дають змогу :

- актуалізувати наявні знання, які потрібні для розуміння нової задачі;
- спрямувати пошук проекту розв'язання;
- винайти поточні «технології» розв'язання;
- застосувати ці технології в умовах нової задачі;
- оцінити досягнуте розв'язання.

Все це виглядає досить банально, але насправді йдеться не більше і не менше, як про нове розв'язання – організацію своєрідного хаосу, а якщо ми продовжимо цей ланцюг висновків, то дійдемо думки, що фактично йдеться про нову організацію діяльності, а отже, і про нову особистість, оскільки ми дотримуємось тієї точки зору, яка поняття особистості принципово пов'язує з її творчим потенціалом та його неодмінною реалізацією в конкретній діяльності.

Особистість є тією структурною одиницею суспільства, що здатна до творчого перетворення світу. Саме на особистісному рівні формуються і реалізуються дійсні людські можливості, з яких у кінцевому підсумку складаються можливості суспільства. Саме у творчій діяльності, наголошує В.Роменець, відбувається становлення особистості, розкриваються її можливості активно поставати перед світом, бути активною стосовно світу. Тільки в акті творення людина отримує здатність досягнути безмежжя власного «Я» і втілити його в реальних продуктах своєї життєдіяльності. Людина творча – це гнучка, здатна до генерування і використання нового людина. Якщо людина сприймає власне життя як творчість, то вона вибудовує творчу ситуацію самозростання, власне самотворення, в якій конструюються сутнісні елементи індивідуального світу її «Я» [1].

Висновки. Аналіз літератури з проблем творчості дає змогу зробити висновок про те, що для здійснення соціально-економічних перетворень, розв'язання надзвичайно складних та нових завдань людині сьогодення, а тим більше завтрашнього дня вже не просто бажано, а необхідно оволодіти творчими вміннями, стратегіями і тактиками як інструментарієм не тільки у професійній, а навіть у повсякденній діяльності.

Головною ідеєю вивчення творчої діяльності у сучасному світі є ідея розуміння її не лише як процесу зі створення нового, ніколи раніше не існуючого, але й як процесу духовного наповнення сенсом життя людини. Така позиція дозволяє трактувати творчу діяльність як силу, що визначає багатогранність, багатозначність людського буття, які призводять людину до

природної гармонії, поступовому розвитку духовної інтеграції та діалогу особистості зі світом та з самим собою.

Перспективи подальших досліджень. Творчість повинна стати нормою професійної діяльності та нормою підготовки до неї, тобто кожен фахівець має бути творчим фахівцем. Звичайно, рівні творчої діяльності завжди будуть різними, оскільки в кожному конкретному випадкові творчі можливості кожного конкретного працівника детерміновані його задатками, здібностями, обдарованістю чи навіть талантом.

Аналіз та систематизація тематичних проблем творчої реалізації особистості надає можливість не лише глибше зрозуміти теоретичні проблеми творчості, але й дозволить регулювати та корегувати процес розвитку творчої особистості, її життєтворчості.

Список використаних джерел:

1. Данилюк І. В. Проблеми творчої особистості в працях В.А. Роменця [Текст] / І. В. Данилюк // "Ars vetus – ars nova": В.А. Роменець. – Київ: Гнозис, 2001. – с.247 – С. 128-132
2. Дорфман Л. Я. Основные направления исследований креативности в науке и искусстве [Текст] / Л. Я. Дорфман, Г. В. Ковалев // Вопросы психологи. – 1999. – №2. – С. 101 – 106.
3. Дудкевич Т.В. Психологія творчості. : Навчальний посібник для студентів ВНЗ психолого-педагогічних спеціальностей. / Автор укладач Т.В.Дудкевич. -Кам'янець-Подільський: видавець М.І.Мошак (агентство "МЕДОБОРИ"), 2003. -134с.
4. Жизнь как творчество (социально-психологический анализ) [Текст] / Отв. ред. Л. В. Сохань, В. А. Тихонович. – К. : Наук. думка, 1985. – 302 с.
- 64 Ильин Е. П. Психология творчества, креативности, одаренности. [Текст] / Е. П. Ильин – СПб. : Питер, 2011. – 448 с. : ил. – (Серия «Мастера психологии».)
6. Коваленко А. Б. Проблеми емпіричних досліджень в психології творчості [Текст] / Коваленко, А. Б. // Проблеми емпіричних досліджень в психології. Вип. 2. – К.: Гнозис, 2009. – 170 с. – С. 43-47
7. Пономарев Я. А. Электронный ресурс. Режим доступа: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_all/cgiirbis_64.exe?Z21ID=&I21DBN=EC&P21DBN=EC&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=fullwebr&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=M=&S21COLORTERMS=0&S21STR=Психология творения [Текст] : избранные психол. труды / Я. А. Пономарев ; Академия педагогических и социальных наук, Московский психолого-социальный ин-т. – М. : [б.и.] ; Воронеж : Модэк, 1999. – 480 с. – (Психологи Отечества : избранные психологические труды: В 70 т.).
8. Моляко В. А. Психологические проблемы творческой одаренности [Текст] / В. А. Моляко ; Украинский Дом экономических и научно-технических знаний общества «Знание» Украины. – К.: [б.в.], 1995. – 52 с. – (Библиотечка специалиста). Электронный ресурс. Режим доступа: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_all/cgiirbis_64.exe?Z21ID=&I21DBN=EC&P21DBN=EC&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=fullwebr&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=M=&S21COLORTERMS=0&S21STR
9. Роджерс К. Р. Взгляд на психотерапию. Становление человека [Текст] / Карл Р. Роджерс : [пер. с англ.] – М. : Прогресс, Универс, 1994. – 480 с.

Summary

In the article are analyzed the theories, the object of study of which are the problems of creative activity, the development of creative personality, its creation of life.

Keywords: creation, creative activity, creative personality, creation of life.